

Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):

udgivet af en dansk Bonde til Nutte og
Fornøielse for Samfæller.

Titel | Title:

Nytaarsgave eller Havebog for Landmænd og
Bønder : med kort Veiledening til Frugt-, Urte-
og Humlehavers Anlæg og Dyrkning

Udgivet år og sted | Publication time and place: Odense : M. Philipsens Forlag, 1852

Fysiske størrelse | Physical extent:

15 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.
Husk altid at kreditere ophavsmanden.

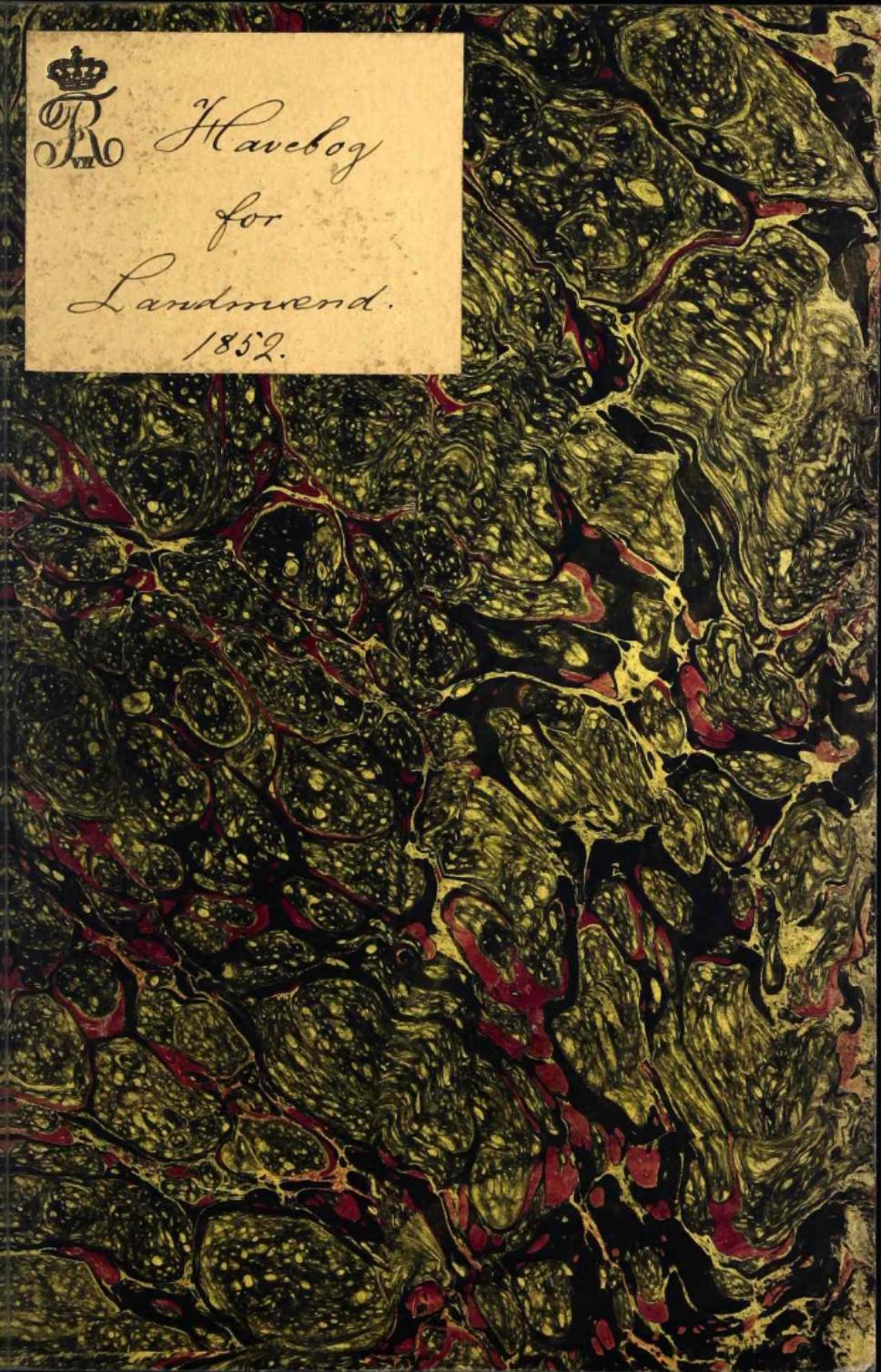
UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

R. Haveboy
for
Landmeend.
1852.

26.-22.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130021583775

Nytaarsgave

eller

Havebog for Landmænd og Bønder.

Med Fort Veiledning til Frugt-, Urte- og
Humlehavers Anlæg og Dyrkning.

Hvor Intet saaes, der Intet groer,
Det som en evig Sandhed staer;
Hvor saaes og plantes,
Hvor luges og hypes,
Der anderledes til det gaaer.

Der giver Gud Belsignelse stor,
At hvad som saaes, det ogsaa groer;
Saae derfor trostigt
Og lug eens lystigt,
Du deraf visinok Glæde faaer.

Udgivet af en dansk Bonde til Nutte og Forniselse
for Samfæller.

Trykt paa Boghandler M. Philipsens Forlag i Odense.

M. C. Hempels Bogtrykkeri.

1852.

Det er bedøveligt at see en indhegnet Plads ved en Gaard, som man i Almindelighed falder en Have, bevojet med Tidsler og alslags Ukrud, som Eieren aldeles ikke, eller dog kun meget lidet, har Nytte af, endskjønt det Jordomon, man har nærmest Gaarden, dog burde være det, man isærdeleshed maatte beslitte sig paa at dyrke. Og et saadant indhegnet Stykke Jord kunde ikke alene med Tiden blive af uerstatelig Værdi for Eieren, men endog strax i de første Aar give et betydeligt Udbytte, naar det blev dyrket som Have, eller alene ved Salg af det Avlede, men især ved eget Forbrug, som i mange Aar vilde være en god Hjælp for Suul og Bred. Endhydremore beforderer Spiisningen af Urter meget Sundheden og bidrager meget til et muntern Sind.

Derfor min kjære Landsmand eller Landsmandinde, som denne eller en anden Havebog falder i Hænderne, gjør hvad I formaae for at faae Eder en Have anlagt, stor eller liten; det Arbeide, I derpaa anvende, vil I vist faae mangfoldige Gange betalt igjen og tillige nyde megen Fornisielse deraf. At denne lille Udgave maa opmuntre Enhver til Havedyrkning, som læser den, og at Gud dertil vil give Enhver sin Besignelse, det ønskes af

Udgiveren.

Haven er jo enesten i den grisee Tid med
Grodanen og din valn giamet ved indtrae i
grue vilde tille dom mudi i vinterdall Dige den
mane brudnæst er in videren von me i me
stuguet i midt innen groe vilde. Et daen hiffndit

Gn Have bor anlægges Sonden eller Østen for
Gaarden eller Huset; dens Størrelse kan passende
være 1 Ed. Land; man kan gjøre den 100 Allen
bred og 140 Allen lang; allerførst indhegnes den
med et Dige, som gjøres $2\frac{1}{2}$ Allen høit og 5
Qvarter bredt foroven, og hvorpaas plantes Hvid-
torn eller Pil 18 à 24 Tommer fra hinanden;
disse plantes enten sildig om Efteraaret eller tidlig
om Foraaret.

Derpaas planeres Haven, det er: dens Over-
flade jævnes med en liden Skraaning mod Syd
og Østen, hvorpaas den forbedres ved at paakjøre
Mergel, Jord af et gammelt Dige eller opgrøftet
Jord af en Groft, som er udluftet, eller deslige,
som kan tjene til at forbedre Jorden. Dernæst
kulgraves, det er: Man begynder med at grave
en Groft, 5 Qvarter dyb og 1 Allen bred ved een
af Siderne; det Opkastede lægges tilhøje for at
fylde med tilsidst; derpaas faste man stedse det
overste Lag Jord nederst, hvorved det Nederste

kommer overst, alt i en Dybde af 5 Qvarter. Er Jorden for sumpig eller suid og vandholdig, anlægges Underrenden af Steen med Ruis eller Lyng over, i en saa stor Dybde, at de idetmindste kunne tildækkes med $\frac{1}{2}$ Alen Jord; naar der er Kulgravet, forbedres Jorden ved at paakjøre Mergel, eller Leer paa Sand, eller Sand paa Leer; Fort sagt: man søger at forbedre Jordsmonnet saa meget som muligt med alt, hvad dertil er tjenligt; dog vogte man sig for at paakjøre Noget, som er tilboieligt til at sætte Ukrudt.

Dernæst plantes vilde Træer til Læ rundt om i Haven, hvor den ingen Læ har af Huset; fire Rader plantes, tre Alen mellem hver Rad og hvert Træ, som plantes i Forbind; nærmest Diget plantes Ask og Bævreasp, dernæst Elm, Elle og Birk; nærmest Haven plantes Hessel; iblandt alle disse Planter kan sættes Stiklinger af Pile, som ere gode til Kurvemagerarbeide; til Halmkurve er den tydske og den askegraae bedst; den røde Piil er bedst til Halmkurve; disse Skud maa aarlig afskjæres, efter 5 à 6 Aar groe Pilene ud af sig selv. Da disse vilde Træer ikke ere bestemte til at blive store og hoie, da de isaaafald vilde skyde forlangt ud med Rodderne og skygge formeget med Toppen, bor de afskappes naar de ere 8, 10 à 12 Alen hoie, men

kun een Rad ad Gangen, for ikke at beroeve Haven dens Læ; de voxe op igjen af sig selv.

Nærmest de vilde Træer, som have optaget et Rum af $6\frac{1}{2}$ Allen paa de tre Sider, anslægges en Gang, $3\frac{1}{2}$ Allen bred, og langs med Huset een paa 3 Alens Bredde; derpaa adskilles det Øvrige i to Dele med en Gang paa 4 Alens Bredde; hver Deel bliver altsaa 87 Allen lang og 58 Allen bred; af den østre Deel tages nærmest Huset 16 Allen til Blomsterqvarteer, 4 Allen til Gang, 7 Allen til en Fiskepark, igjen 2 Allen til Gang; Resten, 58 Allen, bliver til Frugthave, og bliver den altsaa i Quadrat eller Fjærkant i den sydøstlige Deel af Haven.

Frugthaven kan beplantes med 36 Frugttræer, naar de sættes passende i Forbindelse, f. Ex. * * * *, omtrent 10 Allen mellem hvert Træ. Hertil valges 18 æble-, 6 Pære-, 6 Kirsebær- og 6 Blommetræer. Af æbletræer plantes til Sommerfrugter Karveler og til Vinterfrugter Gravestener, Viblinger-, Herre-, Agurk-, Butler- og Dronningæbler; de to sidste Slags bære næsten hvert Aar. Af Pærer kan plantes Keiserinder, Olæ-, Figen- og den hvide Pære. Æble- og Pæretræer faldes under eet Kjærnesfrugter. Af Kirsebær kan plantes sorte Bonder- og Maikirse-

her, og af Blommer de gule og den brunrøde Svedskeblomme; Kirsebær- og Blommetræer kaldes under eet Steenfrugt.

Halvstammede Træer ere de, som have en Stamme af 2 à 3 Alen inden Toppen kommer; de ere meest passende for Bonder. Planter til Frugtræer kan faaes i alle Landets Egne fra Plantager, Herre- og Prestegaarde; Plantningen saavel som Kjernefrugternes Bodning og Forening eller Copulation, og Steenfrugternes Okulering, Af-figning, Gjodning med mere, kan Alt læres paa een Dag under en kyndig Mands Beiledning, saavelsom Træernes Bestjæring, som maa ske ved Kjernefrugter sidst i Marts eller først i April Maaned, og ved Steenfrugter sidst i Februar eller først i Marts Maaned. Alt blive undervist heri af en kyndig Mand er bedre end at lære det efter Bo-ger, om de end ere nok saa gode.

Til hvert Frugtræ fastes et Hul, $1\frac{1}{2}$ Alen dybt og 3 Alen i Gjennemsnit; den Jord som ikke duer, føres ud paa Gangene; den gode Jord lægges i en Dyrne; disse Huller bør fastes et halvt År for Plantningen. Forend Plantningen fyldes Hullset nederst med Grontorb, $\frac{1}{2}$ Alen tykt; der næst fyldes $\frac{1}{2}$ Alen med Mergel, brændt Leer og Aske, blandet med den gode opkastede Jord; den overste

halve Alen maa være fin og god Jord, som ikke maa indeholde frisk Gjødske; efterat Hullet saaledes er fyldt, lægtes deri igjen Huller til Planterne.

Mellem Træerne kan de første fire Aar, naar undtages $1\frac{1}{2}$ Alen om hvert Træ, dyrkes Kartofler, Roer, Kaalrabi og flere Rodfrugter. I femte Aar besaaes Bladsen med Havre, hvorpaa saaes rød og hvid Kløver; Havren afhostes et Par Gange om Sommeren til Staldfodring, og Kløveren kan i flere Aar afflaaes til Staldfodring, saalænge den kan vore for Skæggen af Toppen af Træerne; der efter haves i Frugthaven et herligt Sted til Gjæs, Gænder og Fjederkreature; dog maa den ene Vinge stedse stækkes paa disse, for at de ikke skulle flyve over i Urtehaven. Frugt- og Urtehaven adskilles ved et Gjærde; i den Hensigt plantes imellem dem, ligesom imellem Fiskeparken og Blomsterqvarteret, italieniske Popler, hvert Træ 2 Alen fra hinanden, Træernes Stamme kan da om nogle Aar udgjøre Staverne og dets Grene Fletninger til Gjærdet.

Ti Aar efter Frugttræernes Plantning kan man vente en riig Høst. Frugterne nedtages saa vær somt, som muligt, at de ikke stødes; foruden det man kan sælge til den nærmeste Kjøbstad og i Omegnen i smaa Partier, kan man, naar Gæbler og Pærer have lagt en 3 Ugers Tid paa Langhalm

enten i en Stue eller Lade, indpakke dem i Tonder enten i skin, blod Halm eller Hakkelse, og sende dem til langt fraliggende Steder.

Af Æbler og Pærer kan ogsaa presses Most, som i Styrke og Klarhed, naar den rigtig behandlet — hvilket er let at lære — ligner den klareste Viin. Samme bruges ogsaa til at dyppe Grød i, saavel som til Grynsuppe m. m. hvorved meget Andet spares. Til at have og bruge i sin Huusholdning kan Æbler skrælles, overskjøres og Kjærnehusene tages ud af dem, hvorpaas de torres i Øvnen eller under Skorstenen. Ligeledes hører man sig ad med Pærerne; dog maa disse først koges.

Kirsebær og Blommer koges ligeledes. Dette skeer bedst i Øvnen efter Brodbagning; man syr et Klæde af grovt Lærred sammen, breder det ud i Øvnen og lægger derpaa hvad der skal torres. Torrede Æbler og Pærer kunne gjemmes i flere Alar, og ved dem kan mangen simpel Ret Mad gjøres velsmagende.

Æbler, Pærer, Kirsebær og Blommer kunne, foruden den Gavn, man har af dem i Huusholdningen, ved Salg indbringe en Bonde mangen Daler, som i trange Alaringer kan være en god Hjælp, og som rigeligen betaler det Jordåmon, hvorpaas de dyrkes.

Fiskeparken inddeltes i to Dele; i den Enne kan sættes Gjedder, Abborer og Skaller; i den anden Deel Karudser eller Karper, Suder og Alal.

Fiskeparken gør tillige den Nytte, at man stedse har Vand i sin Have til at vande med, ligesom ogsaa med Tiden Gjæs og Wender her kunne have en herlig Øvelsesplads.

Blomsterqvarteret kan man beplante med hvad man vil og hvad man synes bedst om.

Den anden halve Deel af Haven, som er Urtehaven, inddeltes i otte lige Dele, med to Allen brede Gange imellem hver Deel. Ethvert Nummer bli-
ver da 9 Allen bredt og 58 Allen langt.

No. 1, nærmest Huset, bestemmes til Bier; bag Bistaderne kan dyrkes Pebberrod i 3 Bede à $1\frac{1}{2}$ Allens Bredde; imellem de enkelte Bed maa der være $\frac{1}{2}$ Allen og i hver Bed plantes der 3 Rader; de plantes af Rødirævler, hvoraf de smaa Sidetrævler ere afklippede, paa en Pennefjeders Tykkelse, i en Allens Afstand fra hinanden, saa-
ledes at den øverste Ende pipper frem af Jorden og den nederste Ende faaer $\frac{1}{2}$ Allen Jord over sig; har man ingen Rødder, kan de plantes af Toppen; hvert tredie Aar optages et Bed, gjodses lidt og beplantes igjen; hvad man ikke selv forbruger, kan sælges med Jordeel til Kjøb-

stæderne. Den øvrige Deel af alle Nummer kan bruges til Rødbeder og Troplanter; ved at sætte Planter til Fro iagttages: at Gulerodder, Petersille, Rødbeder og Pastinakker staae i forskellige Hjørner; ved hver Froststengel sættes en Kjep, hvortil den løseligen bindes.

Alle Sorter Havefrø ere bedst, naar de ere 2 à 3 Aar gamle; de opbevares i smaa Poser, som hænges op paa et tort Sted.

Pladsen foran og nedenunder Bistaderne bør endelig holdes ganske frie for Græs.

No. 2 beplantes med Kommen; det saaes i April i et tillavet Bed; naar Planterne ere et Par Tommer høie, udplantes de i Rader, 10 Tommer fra hinanden og holdes reen ved Hypning; naar de ere modne, affjærer de og lægges i Bunker paa Lagener for at torres; derpaa aftærskes den, bringes, naar den er vel renset, nogle Dage i Solen for at den kan blive rigtig tør; paa dette Stykke kan avles 3 Skpr.

No. 3 besaaes med Sennop, helst af den gule; heraf saaes $\frac{1}{4}$ Pd. blandet med Sand. Behandlingsmaaden er ligesom ved Kommeu. Dette Stykke omsaaes hvert Aar. Da Kommen kun behøver at omplantes hvert fjerde Aar, kan man bytte Sæden paa disse to Nummrene, og bør der da opfriskes med Gjødske.

No. 4 gjødes godt og deri plantes Gronkaal og Rødkaal, tilligemed Merian, Timian og Agurker. Kaalfrø saaes i et Bed, som er gravet om Efteraaret; det udplantes i Linier, $\frac{1}{2}$ Allen imellem hver Plante og 3 Qvarter mellem hver Linie.

No. 5 gjødes og dyrkes med Hvidkaal og Kaalrabi, som saaes i Bede ligesom Gronkaal og udplantes ligesom dette; Hvidkaal med 1 Allens Mellemrum imellem hver Plante og Linie, Kaalrabi med en halv Allens Dito. Alle Kaalarter plantes i Forbind efterhaanden som de ere tjenlige.

No. 6 gjødes ikke; naar det er gravet og inddelst i Bede, helst tvers over Nummeret, saaes heri: Gulerodder, Petersille, Løg, Porreer, Græter, Bonner, Salvie med flere Slags. Alt stort Frø, saasom af Rødbeder, Pastinakker, Agurker saavelsom Græter og Bonner maa stedse lægges i Rader; de grovere Frøsorter bedækkes med $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$, de finere med $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Tomme Jord. I et Bed paa 20 Allens Længde og $1\frac{1}{2}$ Allens Brede kan saaes 1 Lod Frø af Gulerodder, Petersille og Løg; $\frac{3}{4}$ Lod af Timian og Merian; $\frac{1}{2}$ Lod af Pastinakker og Rødbeder; det, der saaes, maa saaes blandet med Sand. Indtræffer der sterk Tørke, maa alle Haveurter vandes.

No. 7 gjødes ikke; heri dyrkes tidligst modne

Kartofler i det halve Nummer, som sættes i Rader med en halv Allens Mellemrum. I den anden Deel dyrkes Roer. Af dem gives der to Slags: nemlig den engelske Turnips og den Bodtfeldske; da Roerne kunne saaes sildigt, kan dette Stykke først besaaes med Ørter. Ved St. Hansdagstid afflaaes det Halve, Stykket omgraves og deri plantes Turnips i Huller, som ere 1 Tomme dybe og med halvanden Øvarteers Afstand fra hinanden; den anden halve Deel staarer til Ørterne blive modne; derpaa afflaaes de; Stykket graves og besaaes med 3 Lod bodtfeldsk Roefroe; man kan her vente at avle 10 Tdr. Roer og 5 Tdr. Kartofler.

Med de fire sidste Nummere vuckles der aarlig, da kun de to af dem bor gjodes, saaledes: at naar der er gjødet til Kaalarter i No. 4 og 5 det ene Aar bor dette skee i No. 6 og 7 det næste Aar. Gronkaal kan, saavel som Kaalrabi og Roer, taale at staae ude hele Vinteren.

Hvid- og Rødkaal optages i November, sammenbindes parviis og ophänge; Pastinakker kunne staae noget længer; Rød- og Hvidlog optages naar Toppen begynder at visne; Timian og Merian naar de begynde at blomstre, senest ved Mortendag; til samme Tid optages Porreer og Sellerie. Alle Urtesager maa tages op i tort Beir, og det,

der skal i Sand, lægges smukt lagvis med Toppen udad.

Ribb, Stikkelsbær, Soelbær og Hindbær kan plantes udenom Dvartererne, hvor man vil, dog ikke for tæt og heller i Buske end som i Rader.

Alt Havejord maa omhyggeligen luges; dette skeer første Gang naar Urterne have fine Blade; det er en Selvfølge, at der graves omhyggeligt, og at alle Steen, Dvit og Senegræs bortskaffes; hvad der skal gjødes, maa gjødes om Efteraaret og nedgraves med et halvt Spademaal; om Foraaret graves dobbelt saa dybt.

Endnu have vi No. 8 tilbage; dette bør besplantes med Humle, som lægges i Bede af 1 Alens Bred, med en Alens Gang imellem hver 2 Bede, af Rødder paa en 6 Tommers Længde, der have 2 à 3 Dine. Man sætter en to Alens Stage ned i Jorden, med $1\frac{1}{2}$ Alens Mellemrum; paa de 2 Sider af Stagen sættes to Humleplanter; skulde begge to vore og spire, bør den svageste opgraves snarest muligt.

Plantesykkerne maa være hvide, ikke brune; de nedlægges lidt kraa i Jorden; den overste Ende bedækkes kun med en Tomme los Jord; Jorden

til Humle maa være vel gjødet og omhyggelig gravet og renset.

Humlen tillades ikke at have mere end 4 à 5 af de stærkeste Skud til at lobe op ad Stagen; Stængerne maae være asbarkede og glatte; de svies 1 Allen paa den nederste Ende, for ikke at raadne for hurtigt; andet Aar efter Humlens Lægning sættes Stager af 3 til 6 Allens Længde. Naar Rankerne ere 3 Allen høie, skjæres to Tommer af hver, hvorved de sætte flere Sideskud.

Bed Mikkelsdagstid er Humlen moden; Rankerne affskjæres da paa en Dag, da de ere fuldkommen torre, $\frac{1}{2}$ Allen fra Jorden og Stagerne optages lemfældigt; Rankerne affryges og henbæres i en Stue, som er godt seiet, hvor Humlen afsplukkes over et Kar; det Afsplukkede renses for Blade og lægges paa et Loft i Træk; naar det efter en 14 Dages Forlob er torret, pakkes det fast sammen i Tonder og Sække. Saasnart Humlen om Efteraaret er affkaaren, belægges hver Plante med noget friskt, straablandet Swinegjodske, som tages af igjen i April. Enten om Efter= eller om Foraaret renses Humlepladsen; det er: en halv Allen fra hver Plante affstikkes Jorden med en Spade; derpaa graves med en Greb det udvendige Rum

og alle Humlerøddernes Trevler aflöses og føres bort. I de første Aar ledes Rankerne op om Stagerne og bindes med Bast; siden behøves dette ikke.

Her kan avles 4 Lpd. Humle.

Opsæt ei til imorgen hvad Du kan gjøre idag!

til Humle maa være vel gjødet og omhyggelig gravet og renset.

Humlen tillades ikke at have mere end 4 à 5 af de stærkeste Skud til at løbe op ad Stagen; Stængerne maae være afskædede og glatte; de svies 1 Alen paa den nederste Ende, for ikke at raadne for hurtigt; andet Alar efter Humlens Lægning sættes Stager af 3 til 6 Allens Længde. Naar Rankerne ere 3 Alen høie, afskjæres to Tommer af hver, hvorved de sætte flere Sideskud.

Bed Mikkelsdagstid er Humlen moden; Rankerne afskjæres da paa en Dag, da de ere fuldkommen torre, $\frac{1}{2}$ Alen fra Jorden og Stagerne optages lemfældigt; Rankerne afslyges og henbæres i en Stue, som er godt seiet, hvor Humlen afsplukkes over et Kar; det Afsplukkede renses for Blade og lægges paa et Loft i Træk; naar det efter en 14 Dages Forlob er torret, pakkes det fast sammen i Tonder og Sække. Saafnart Humlen om Efteraaret er afskaaren, belægges hver Plante med noget friskt, straablandet Svinegjødske, som tages af igjen i April. Enten om Efter- eller om Foraaret renses Humlepladsen; det er: en halv Alen fra hver Plante afsifikkes Jorden med en Spade; derpaa graves med en Greb det udvendige Rum

og alle Humlerøddernes Trevler afløses og føres bort. I de første Aar ledes Rankerne op om Stagerne og bindes med Bast; siden behøves dette ikke.

Her kan avles 4 Lpd. Humle.

Opsæt ei til imorgen hvad Du kan gjøre idag!

